

समत्वमुपपादयति एवमिति सर्पेणरज्जुरिवसत्वेन असंयुक्तोऽपि पुरुषः स इति निश्चितमेव तथापि सत्त्वं पुरुषश्च उभयमिलित्वा द्रव्यमात्रं सत्वमात्रमभूत् यथारज्जुभुजंगौ मिलित्वा भुजंगमात्रं भवति तद्वत् इति निश्चित्यः इदमेव तत्त्वं कल्पनांतरं भ्रांतिमात्रमिति भावः ॥ १३ ॥ इदमेव द्वयोः सत्वमात्रत्वमनुसृत्य सत्वमेवास्तेति मन्यमाना बौद्धाः पुरुषमपलपन्ति तत्राह यथेति सत्त्वं पुरुषश्चेत्युभयं यथा द्रव्यमात्रमभूत् तत्राह द्रव्यं इदमर्थः कर्त्ता हि मर्थः तयोः संयोगो दर्शनं चेति कः स्मात्रिपुत्र्यपि द्रव्यमभूदित्यर्थः कुतस्तर्हि द्रव्यात् पुरुषस्य पृथक्त्वमत्राह प्रदीपेति यथा दीपैव दीपमन्यं च जानंति एवं सत्वस्य परिणामविशेषेण विचारणेन सत्त्वं पुरुषं च पृथक् जानीयादित्यर्थः ॥ १४ ॥ द्रव्यैतैलं गुणो वर्त्तिः ॥ १५ ॥ दाष्टीति कमाह व्यक्त इति यथा तैलवर्त्तिभ्यामवष्टब्धो दीप आत्मानं भवनाकाशं च व्याप्नोति तदभावे तु स्वयमेवांतर्धीयते नतु भवनाकाशः

एवमेवाप्यसंयुक्तः पुरुषः स्यान्न संशयः ॥ द्रव्यमात्रमभूत् सत्त्वं पुरुषस्येति निश्चयः ॥ १३ ॥ यथा द्रव्यं च कर्त्ता च संयोगोऽप्यनयोस्तथा ॥ यथा प्रदीपमादाय कश्चित्तमसि गच्छति ॥ तथा सत्वप्रदीपेन गच्छंति परमैषिणः ॥ १४ ॥ यावद्द्रव्यं गुणस्तावत्प्रदीपः संप्रकाशते ॥ क्षीणे द्रव्ये गुणे ज्योतिरंतर्धानाय गच्छति ॥ १५ ॥ व्यक्तः सत्वगुणस्त्वेव पुरुषो व्यक्त इष्यते ॥ एतद्विप्राविजानीतं हंत भूयो ब्रवीमिवः ॥ १६ ॥ सहस्रेणापि दुर्मेधान बुद्धिर्मधि गच्छति ॥ चतुर्थेनाप्यथांशेन बुद्धिमान् सुखमेधते ॥ १७ ॥ एवं धर्मस्य विज्ञेयं संसाधनमुपायतः ॥ उपायज्ञो हि मेधावी सुखमत्यंतमभुते ॥ १८ ॥ यथा ध्वानमपाथेयः प्रपन्नो मनुजः क्वचित् ॥ क्लेशेन याति महता विनश्येदंतरापि च ॥ १९ ॥ तथा कर्मसु विज्ञेयं फलं भवति वानवा ॥ पुरुषस्यात्मनिः श्रेयः शुभाशुभनिर्दर्शनं ॥ २० ॥ यथा च दीर्घमध्वानं पद्मानमेव प्रपद्यते ॥ अदृष्टपूर्वं सहसा तत्त्वदर्शनवर्जितः ॥ २१ ॥ तमेव च यथा ध्वानं रथेनेहाशुगामिना ॥ गच्छत्यश्वप्रयुक्तेन तथा बुद्धिमतंगतिः ॥ २२ ॥ ऊर्ध्वपर्वतमारुह्य नान्ववेक्षेत भूतलं ॥ रथेन रथिनं पश्य क्लिश्यमानं न चेतनं ॥ २३ ॥ यावद्द्रव्यपथस्तावद्द्वयेन सतु गच्छति ॥ क्षीणे रथपदे विद्वान् रथमुत्सृज्य गच्छति ॥ २४ ॥ एवं गच्छति मेधावी तत्त्वयोगविधानवित् ॥ परिज्ञाय गुणज्ञश्च उत्तरादुत्तरोत्तरं ॥ २५ ॥ यथार्णवं महाघोरमप्लवः संप्रगाहते ॥ बाहुभ्यामेव संमोहाद्वधं वांछत्य संशयं ॥ २६ ॥ नावाचापियथा प्राज्ञो विभागज्ञः स्वरित्रया ॥ अश्रांतः सलिले गच्छेच्छीघ्रं संतरते क्रदं ॥ २७ ॥

एवं कर्मावष्टब्धः सत्वगुणश्चरमवृत्तिरूपोऽभिव्यक्तः सत्त्वं च पुरुषं च पृथक्त्वमासयति कर्मोपरमेतु स्वयमेवांतर्धीयते पुरुषस्तु अव्यक्तः समाधिषु निमुखसाक्षी केवल इष्यते ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ कर्मसु ज्ञानसाधनेषु आत्मनि चित्ते श्रेयोविषये शुभाशुभदृष्टांतः पूर्णपुण्यपापेयः पूर्णयोगमाप्नोति अल्पपुण्यस्त्वंतराभियते इति भावः ॥ २० ॥ यथा चेति शास्त्ररथेनैव संसाराध्यातिलघनीय इति भावः ॥ २१ ॥ २२ ॥ ऊर्ध्वमिति परंपदमारुह्य शास्त्रमपित्याज्यमिति भावः ॥ २३ ॥ यावदिति चित्तशुद्धिपर्यंतं विधिशास्त्रकैर्कर्यतस्तत्तु योगतत्त्वं जानन् उत्तरोत्तरं हंसं परमहंसं वाश्रमं सम्यगवबुध्य गच्छेदित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ आचार्यरूपानां बंधयेदित्याह त्रिभिः यथेति ॥ २६ ॥ स्वरित्रया शोभनानि अरित्राणि के निषातानि नियस्यांतया ॥ २७ ॥